

УДК 316.4.322

DOI: 10.30840/2413-7065.3(76).2020.212573

ФЕНОМЕН ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ВИТОКИ, ВЕКТОРИ, ТРЕНДИ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО АНАЛІЗУ

Катерина НАСТОЯЩА

orcid.org/0000-0002-2338-9448

кандидат соціологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу філософії та геополітики НДІУ

Анотація. У статті розглядаються різні теорії глобалізації і, зокрема, робиться висновок про те, що вони часто настільки істотно різняться, що навіть відсутнє однозначне тлумачення дефініції «глобалізація», адже різні наукові концепції пропонують і різний підхід до розуміння сутності й процесів цього явища. Така ситуація ілюструє суперечливість і різне ставлення до глобалізації в сучасному світі: від сприйняття та навіть абсолютизації до повного її заперечення. Учені й спеціалісти різних галузей науки сперечаються з приводу плюсів і мінусів, які несе у собі глобалізація, проте мають спільну позицію в одному – прояви цього процесу мають місце в усіх сферах суспільного життя, і зміни неминучі. Визначаються головні розвиткові зміни, привнесені глобалізацією, її парадокси, тенденції і тренди. Особлива увага в статті приділена глобальним трендам. Важливим концептуальним моментом авторської методологічної оптики є також те, що кожен тренд є принципово завжди висхідним і, набуваючи апогею розвитку, детермінує появу антипода – антитренду як антагоністичних тенденцій. Крім того, що кожен тренд породжує антитренд, на наш погляд, сьогодні чітко простежуються такі основні цивілізаційні тренди, які утворюють єдиний процес глобалізації: індивідуалізація, віртуалізація, мобільність, гібридизація. Автор стверджує, що в різних соціумах ці глобальні тренди себе означають через сукупність тенденцій. Ці тенденції можуть бути амбівалентними і в різних суспільствах мати різний перебіг, але так чи інакше вони маркуватимуть собою глобалізацію як процес цілісний, загальний процес постійних, безупинних змін.

Ключові слова: глобалізація; глобальні тренди; амбівалентні тенденції; постматеріалізм.

THE PHENOMENON OF GLOBALIZATION: ORIGINS, VECTORS, AND TRENDS IN THE CONTEXT OF SOCIOCULTURAL ANALYSIS

Kateryna NASTOIASHCHA

Candidate of Sociological Sciences, associate professor,

senior research fellow of the Philosophy and Geopolitics Department of RIUS

Annotation. The article discusses different theories of globalization, and in particular concludes that sometimes they vary too much to unambiguously define “globalization”, as different scientific concepts offer different approaches to understanding the nature and processes of this phenomenon. This situation itself illustrates the contradictions and different attitudes to globalization in the modern world: from perception and even absoluteness to its complete denial. Researchers and experts in various fields of science argue about the pros and cons of globalization, but share the same stance: the manifestations of this process can be seen in all spheres of public life, and changes are inevitable. The article identifies the main developmental shifts introduced by globalization, its paradoxes, trends, and tendencies. Special

© Настояща К.

attention is paid to global trends. An important conceptual point of the author's methodological optics also consists in the stipulation that each trend is in principle always ascending and, gaining the apogee of development, determines the emergence of its antipode – antitrend as antagonistic tendencies. In our opinion, in addition to the fact that each trend generates an antitrend, the following basic civilizational trends, which form a single process of globalization – individualization, virtualization, mobility, and hybridization – are clearly traced today. The author argues that in different societies, these global trends define themselves through a set of tendencies. They can be ambivalent and have different courses in different societies, but in one way or another mark globalization as a holistic process, a general process of constant, uninterrupted change.

Key words: globalization; global trends; ambivalent tendencies; postmaterialism.

Досягнувши небаченого розмаху упродовж останніх десятиліть, процес глобалізації, безперечно, має надзвичайно потужний загальнокультурний вплив на існуючі системи панівних у суспільствах цінностей. Учені й спеціалісти різних галузей науки сперечаються з приводу плюсів і мінусів, які несе у собі глобалізація, проте мають спільну позицію в одному – прояви цього процесу мають місце в усіх сферах суспільного життя, і зміни неминучі. Йдеться про сукупність всепронизуючих інновацій, тотальну уніфікацію, стирання культурних кордонів, що не може не впливати на культурну традицію і не трансформувати традиційних матричних практик сучасного суспільства.

Так, В. Степаненко вважає глобалізацію явищем доволі суперечливим, оскільки воно концентрується навколо регресивної та реформаторської позицій [1]. Ця суперечливість, на нашу думку, знаходить прояв перш за все в тому, що вплив глобалізації не є настільки тотальним і безперечним, як його воліють бачити більшість науковців, а в реальності провокує сукупність трендів, які, в свою чергу, викликають неоднакові, часто амбівалентні тенденції у різних сферах життя.

Тому нам близька позиція Пітерзе, який радить «уявити глобалізацію в

множині – врахувати, що вона має стільки способів перебігу, скільки існує глобалізаційних агентів і динамік, або імпульсів. Історично вони варіювалися від далекобіжної крос-культурної торгівлі, релігійних організацій і наукових спільнот до сучасних мультинаціональних корпорацій, транснаціональних банків, міжнародних установ, технологічного обміну та транснаціональної мережі суспільних рухів» [2, с. 178]. Отже, звернімося до праць глобалістів і спробуємо систематизувати основні характеристики й тенденції глобалізації.

У працях таких учених, як А. Ападураї, У. Бек, І. Валлерстайн, А. Гідденс, Б. Уільсон, М. Уотерс, глобалізація представлена як об'єктивний і неминучий процес. Варто зазначити, що у фаховій літературі існують різноманітні точки зору щодо витоків та початку процесів глобалізації. В той час, коли такі автори, як Г. Терборн, схильні відносити їх до епохи розповсюдження світових релігій, інші дослідники, як Р. Робертсон та М. Уотерс, відносять їх до періоду «великих географічних відкриттів» та утворення й розвитку колоніальних імперій. Третя група вчених, таких як У. Бек, А. Гідденс, М. Мунтян, Б. Уільсон, вважають її початком епохи науково-технічної революції та становлення світового ринку. Згадується і пізніший період – епоха

транснаціональних корпорацій (ТНК) та світових комунікаційних мереж (І. Валлерстайн, А. Уткін).

Д. Хелд виділяє також три напрями ставлення до концептуалізації глобалізації:

- скептики;
- гіперглобалісти;
- трансформатори.

Зокрема, скептики вважають, що глобалізація є лише проявом високого ступеня інтернаціоналізації. Така позиція обґрунтовується тим, що процес глобалізації порівняно з ХІХ ст. відбувається значно повільніше й супроводжується одночасною тенденцією до регіоналізації. Відтак розвиток одних культурних спільнот чи політичних блоків спричиняє ослаблення інших, що призводить до утворення ієрархічної системи сучасного світу. Прибічниками цієї наукової позиції були такі дослідники, як Г. Томпсон, П. Хірт, Л. Вайс, І. Валлерстайн та ін. Попри визнання більшістю з них феномену глобалізації вони трактують її лише як зростання світової взаємозалежності.

На противагу скептикам гіперглобалісти (В. Грайдер, П. Дікен, К. Омае, А. Джонс) переконані, що глобалізація – це закономірний етап еволюції. На думку гіперглобалістів, окремі держави є лише елементами в загальній системі глобального перетікання й обміну через транснаціональні мережі капіталів та товарів, що свідчить про інтенсивну денационалізацію світової економіки. При цьому прибічники цієї концепції вважають, що в процесі заміщення національних економік глобальним ринком відбувається поступове витіснення національних культур ідеологією консюмеризму, яка поширюється одночасно з

економічною глобалізацією. Внаслідок цього формуються нові ідентичності, універсальні для різних культур цінності та життєві стилі.

Трансформісти, як і гіперглобалісти, вважають, що глобалізація є ключовим фактором формування сучасного світу, який охоплює усі сфери життя. Водночас, на противагу скептикам та гіперглобалістам, які вважають, що в основі глобалізаційних процесів лежить саме економіка, одну з ключових ролей у процесах глобалізації трансформісти відводять культурі. Такі прихильники цієї концепції, як Д. Томлінсон, П. Бергер, М. Уотерс, Р. Робертсон, навіть стверджують, що культура і є головним чинником глобалізації. Трансформістська концепція з'явилася завдяки двом теоріям: теорії детериторізації (перетворення культур під впливом глобалізації), прибічниками якої були Д. Гарві, М. Маклуен, Е. Гідденс та ін., та теорії глокалізації, яку розробляли Д. Томлінсон, Р. Робертсон, Х. Кнодкер та ін.

Розглядаючи різні теорії глобалізації, можна зробити висновок про те, що вони часто настільки істотно різняться, що навіть відсутнє однозначне тлумачення дефініції «глобалізація», адже різні наукові концепції пропонують і різний підхід до розуміння сутності й процесів цього явища. Така ситуація ілюструє суперечливість і різне ставлення до глобалізації в сучасному світі: від сприйняття та навіть абсолютизації до повного її заперечення. Попри такі розбіжності можна впевнено стверджувати, що глобалізацією нині охоплені відносини в усіх основних сферах діяльності людини, передусім – в економіці, політиці, культурі, і найперше – глобалізація знаменує собою зміни.

Зокрема, основними розвитковими змінами, привнесеними предтечею глобалізації модернізацією, можна вважати структурну диференціацію, урбанізацію, індустріалізацію, ринкову економіку, національну державу та націю, бюрократичні організації, раціоналізацію, зростання ролі науки і її перетворення у виробничу силу, поширення освіти, секуляризацію [3, р. 387].

Так, В. Цапф і П. Флор розглядали модернізацію як процес, що відбувався на чотирьох взаємопов'язаних рівнях (культури, суспільства, особистості й системи міжнародних відносин) і розподілявся на шість вимірів:

1. Культурні трансформації (секуляризація, раціоналізація, науковий прогрес, ідеологічні перетворення).

2. Політичний розвиток (формування націй, держави, політичних інститутів).

3. Економічний розвиток (технічний прогрес, накопичення капіталу, зміни економічних структур).

4. Трансформація соціальної структури (зростання населення, урбанізація, мобільність, соціальна мобілізація й інтеграція).

5. Зміни особистості («психічна мобілізація», орієнтація на досягнення).

6. Трансформація міжнародних відносин [4, р. 172].

Однак якщо модернізація – це сукупність певних односпрямованих цілеорієнтованих змін, то глобалізація – явище більш складне.

За словами Ф. Фукуями, глобалізаційна інтеграція є «логічним результатом нового європейського ліберального проєкту, в основі якого лежить сцієнтистська парадигма європейської культури Нового часу, яка найбільш рельєфно

проявила себе в кінці ХХ ст.» [5]. Так, «емансипація в європейському вимірі нерозривно пов'язана із «західним раціоналізмом», «розчаклуванням», переконанням у принциповій можливості пізнати об'єктивний світ, вірою в силу науки, нестримним бажанням людини «інструментально оволодіти світом» [6, с. 10].

Отже, можна визначити, що в основу глобалізації покладено ідеї лібералізму, зокрема, історично визначальним філософським підґрунтям глобалізації є такі ідеї-маркери:

– ідеї Дж. Лока про природні права людей на свободу та рівні права розпоряджатися своїм майном і життям, а також на справедливий суспільний договір;

– ідеї І. Канта про моральну автономію;

– ідеї позитивізму та історизму у поглядах на еволюцію соціальних інститутів А. Фергюсона та Д. Юма;

– ідеї утилітаризму І. Бентама та Д. Рікардо;

– загальні ідеї і засади лібералізму як економічної і політичної свободи діяльності, що є джерелом розвитку в суспільному житті, зокрема, пов'язані з філософією Г. Гегеля та поглядами на історію Р. Дж. Колінгвуда (ідея «історичного лібералізму»).

Розглядаючи ж сучасний глобальний (глобалістський) лібералізм з точки зору його цінностей та цілей, які реалізуються у різноманітних стилеконструювальних практиках сучасності, що формують найпоширеніші типи стилів життя, можна виділити такі його основні складові:

а) індивідуалізм – пріоритет інтересів конкретного індивіда над інтересами колективними чи інституціональними;

суб'єктивний параметр моральної гідності індивіда;

б) егалітаризм – концепція створення суспільства рівних можливостей з рівним доступом кожного до управління й розподілу матеріальних благ; визнання рівної моральної цінності кожного індивіда незалежно від соціального статусу та інших особливостей (володіння власністю, професія, походження, стать тощо);

в) універсалізм – переконання в тому, що моральні цінності є переважно однаковими для всіх людей; уявлення про індивідуальну гідність і рівність попри відмінності тих чи тих історичних чи культурних спільнот та їхні внутрішні (іманентні) особливості;

г) меліоризм – переконання в тому, що прогрес веде до покращення людства та вдосконалення суспільних інститутів [7].

Отже, «основною характеристикою процесу глобалізації, що відбувається в сучасному світі, є екстраполяція ліберально-демократичних цінностей на всі регіони без винятку. Це означає, що політичні, економічні, правові та ін. системи всіх країн світу стають ідентичними і взаємозалежність держав досягає небувалих масштабів» [8].

Такому сприйняттю глобалізації протистоїть концепція глобальної гібридизації Я. Пітерзе. Дослідник пише, що сприйняття глобалізації як процесу універсалізації «недобачає контртечій – впливу незахідних культур на Захід. Воно недооцінює амбівалентності глобалізаційного імпульсу й ігнорує роль локальної рецепції західної культури, наприклад, коренізацію західних елементів» [2]. Дослідник вважає, що «сторіччя південно-північного культурного осмосу вилилися в міжконтинентальну

схрещену культуру. Європейська і західна культура – частина цієї глобальної мішаниці. Це стане самоочевидним, якщо врахувати, що Європа до XIV ст. незмінно була реципієнтом культурних впливів із «Орієнту». Початок гегемонії Заходу датується тільки досить недавніми часами, десь із 1800-х років і, напевно, з індустріалізації» [2]. Таке сприйняття глобалізації нам імпонує значно більше, адже акцентує увагу на тому, що глобалізація – це сукупність амбівалентних різноспрямованих трендів, поєднуючих у собі часто опозиційні, конфронтаційні тенденції.

Але якщо основні ідейні константи глобалізації є визначеними, то що таке вона як процес? Чим вона як процес змінює світ? У пошуках відповіді на питання звернемося до праць Е. Гідденса. Так, у Е. Гідденса глобалізація постає у вигляді наслідку процесу повсякденних соціальних практик, який прогресує, – «розтягування» їх на всі великі відрізки простору-часу, беручи до уваги те, що для виконання сучасних процесів взаємодія «віч-на-віч» стає неістотною. За Е. Гідденсом, глобалізація соціального життя, яка відбувається сьогодні, є інтенсифікацією процесів універсалізації та експансії, що характеризує всю модерну епоху [9, с. 217].

В контексті цього слушним виглядає уточнення Я. Пітерзе, який вважає, що глобалізація – це концептуалізація окремого етапу, який постає на ґрунті наявного стану глобальності, який є частиною перманентного процесу формування всесвітніх суспільних відносин. Визнання історичної глибини повертає глобалізацію до світової історії та виносить за межі радіуса модерності/вестернізації [2].

Відомий дослідник глобалізації З. Бауман вважає, що сучасні глобальні зміни мають дві сторони:

1. Глобальні зміни у суспільному житті та самій соціальності, невід'ємною часткою яких стає динамічність, гіпермобільність, відкритість та створення світового глобального простору у вигляді плинного інформаційного потоку, а також невизначеність, непередбачуваність глобальних та локальних ситуацій і їхніх наслідків та результатів.

2. Інформаційно-комунікаційні технології та тотальна інформатизація стають масштабним фактором, який індивідуалізує, модернізує та змінює економіку, умови життя, трансформують поведінку індивіда [10].

Ці дві сторони можна було б уявити і як два локуси процесуальності глобальності, до яких можна віднести і п'ять дилем сучасності П. Бергера, які фундаментально впливають на людське життя в суспільстві модерну. За П. Бергером, це:

перша – дилема «абстракції», тобто конфронтаційна суперечність між безособовими суспільними інститутами (бюрократичною державою, капіталістичним ринком, технологіями, містами, засобами масової інформації), формами мислення, емоційністю та людським життям, особистісними зв'язками і «компактними» спільнотами;

друга – дилема «майбутності» – зміни у темпоральній структурі людського сприйняття, в рамках якої майбутнє перетворюється на головний орієнтир діяльності людей;

третья – дилема «індивідуалізації» – відокремлення індивідів від соціальних спільнот (колективів) та посилення протистояння між індивідами і суспільством;

четверта – дилема «звільнення» – зростання важливості власного вибору як для окремих індивідів, так і соціальних спільнот (колективів), посилення відповідальності сучасної людини за зроблений нею вибір;

п'ята – дилема «секуляризації» – наявність суперечливості у ставленні людини до трансцендентного виміру власного буття [11, с. 127–133].

Всі наведені дослідником дилеми, узагальнюючи, можна звести до певних глобальних трендів. Поняття тренду тут видається доречнішим, адже тренди – це видимі масштабні зміни, які проглядаються на різних рівнях системи, але проявляються по-різному. Тобто тренд – деякий загальний напрямок динаміки, еволюції, який характеризується закономірністю руху в часі й деякою мірою (але не цілком) вільний від випадкових впливів.

Вагомим для нашого позиціонування тренду є те, що тренд важко призупинити, фактично неможливо. Важливим концептуальним моментом нашої методологічної оптики є також те, що кожен тренд є принципово завжди висхідним і, набуваючи апогею розвитку, детермінує появу антипода – антитренду як антагоністичних тенденцій. Цей принцип маятника чітко простежується на прикладі соціокультурної динаміки П. Сорокіна, і хоча П. Сорокін не використовує поняття тренду, саме уявлення про алгоритм динаміки є нам дуже близьким, адже він виходить з того положення, що будь-який процес, досягнувши певної критичної межі, породжує протидію, зворотний процес, у даному випадку тренд, провокує і антитренд.

Саме тому «глобалізація може посилювати або йти разом із локалізмом, як

у гаслі «мисли глобально, дій локально». Такого роду парна операція локальної/глобальної динаміки, глобальна локалізація або глокалізація» [2].

Таким чином, глобалізація як мега-тренд у всьому світі детермінує появу свого антитренду – глокалізації. Так, у Ю. Савельєва читаємо: «...глобалізація, що прискорила модернізацію й залучила (часто імперативно) периферійні суспільства та інертні й консервативні верстви населення, водночас спровокувала жорстку антимодернізаційну відповідь. На сьогодні в багатьох країнах світу особливо загострюється виклик антимодерну і відбувається в різних формах (від «ісламської держави» до піднесення правих політичних рухів та захисників «традиційних цінностей») відродження архаїчних практик» [12]. Як стверджує Р. Дарендорф, «глобалізація як регіоналізація має наслідки не лише для демократії, а й для мирного співіснування. У результаті може виникнути нова форма «балканізації», за якою начебто суцільні однорідні регіони захищають себе від зовнішнього впливу і пригноблюють усіх тих, хто не підходить до етнічно чистої картини» [13].

Глокалізація в цьому сенсі видається нічим іншим, як антитрендом, і поява цих тенденцій свідчить про те, що глобалізація досягла апогею і вже викликає зворотні тенденції. Так, у сучасній ситуації глобальності можна помітити дві амбівалентні тенденції – універсалізації (глобалізм) і глокалізації (Р. Робертсон) – або обрії появи зовсім нової цивілізації (С. Гантінгтон).

Крім того, що кожен тренд породжує антитренд, на наш погляд, сьогодні чітко простежуються такі основні цивілізаційні тренди, які утворюють єдиний

процес глобалізації: індивідуалізація, віртуалізація, мобільність, гібридизація.

Ми виділяємо саме їх як цивілізаційні тренди. А робимо ми це, виходячи з ряду позицій:

1. Ці процеси є глобальними, масштабними і всепронизуючими (тобто такі, що викликають ті чи ті амбівалентні тенденції і зміни в абсолютно всіх сферах життя, а відтак обов'язково впливають на повсякденні практики).

2. Ці процеси є незворотними і наступальними, висхідними (тобто вони зростають, тотально поширюються і вже досягли або ось-ось досягнуть апогею, наслідком чого також є обов'язкова трансформація стилеконструювальних практик).

3. Ці процеси впливають на культурну традицію суспільства, детермінуючи в ній часто захисні процеси – тенденції протидії – або породжуючи в ній унікальні (автентичні) культурні форми відтворення трендів.

4. Ці процеси викликають прямо (індивідуалізація й універсалізація культури) чи опосередковано зміни в ціннісній сфері соціуму, що рано чи пізно трансформуватиме й практики.

Усі ці наведені вище тренди в більшості країн детермінують суттєві зміни й на рівні ціннісної сфери. Так, соціальна адаптація до технологічного прогресу, зростання добробуту, взаємодія з іншими культурами та деякі інші зовнішні фактори призводять до змін ціннісних пріоритетів у розвинутих країнах. Аналіз сукупності цих змін дав можливість Р. Інглегарту говорити про певний системний процес зсуву ціннісної сфери – постматеріалізацію.

За теорією Р. Інглегарта, революційні, радикальні зміни в ціннісній сфері

пов'язані зі зміною рівня та якості життя [14]. У бідніших країнах матеріалістичні цінності поширеніші (передусім економічна та фізична безпека і соціальний комфорт, тобто цінності виживання), а в багатих країнах, з гарантованою економічною та фізичною безпекою, увага людей звертається на інші чинники: самореалізацію, захист прав особистості, високу якість життя. Таким чином, зі зростанням рівня багатства та безпеки матеріалістичні цінності виживання змінюються на нематеріалістичні цінності самовираження, що ми означили як постматеріалізм, постматеріалізація. Поляризація матеріалістичних і постматеріалістичних цінностей є одним із центральних компонентів цього ціннісного виміру. Численні дані свідчать про те, що цей різновид домінант відображає переорієнтацію з пріоритетного прагнення забезпечити економічну й фізичну безпеку на бажання домогтися найповнішого самовираження, особистого добробуту і високої якості життя, яка відбувається при зміні поколінь [15]. Постматеріалізація в цьому сенсі, з одного боку, є наслідком глобалізації, з другого боку, викликана, на нашу думку, сукупністю глобальних трендів. Так, тренди детермінують сукупність різних тенденцій, які всі можуть бути по-різному спрямовані і викликати різномірні явища в різних суспільствах.

Отже, в різних соціумах ці глобальні тренди себе означають через сукупність тенденцій. Ці тенденції можуть бути амбівалентними і в різних суспільствах мати різний перебіг, але так чи інакше вони маркуватимуть собою глобалізацію як цілісний процес, загальний процес постійних, безупинних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.
2. Пітерзе Я. Глобалізація як гібридизація. *Глобальні модерності*. Київ: Ніка-Центр, 2008. С. 73–105.
3. Lerner D. Modernization: social aspects. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York: Macmillan, 1968. P. 386–395.
4. Zapf W. Differences in Path of Development: An Analysis for Ten Countries. *Building States and Nations: Models and Data Resources*: Vol. I. London: Sage, 1973. P. 161–211.
5. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. Москва, 2004. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/6341> (дата звернення: 01.10.2013).
6. Хабермас Ю. Отношения между системой и жизненным миром в условиях позднего капитализма. *Теоретическая социология*: антология: в 2 ч. Москва, 2002. Ч. 2. С. 353–372.
7. Гайдай Ю. В. Становлення концептуальних основ процесу економічної глобалізації. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Вип. 208. Том I. Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. С. 223–235.
8. Куліджанішвілі А. Є. Глобалізація і національні культури. *Зб. матеріалів міжнар. симпозиуму*: м. Зугдіді, Грузія, 19–20 травня 2004 р. Вип. 2. Санкт-Петербург, 2004. С. 142–154.
9. Гидденс Э. Устройство общества: очерк теории структуризации. Москва: Академический проект, 2003. 235 с.
10. Бауман З. Индивидуализированное общество. Москва: Логос, 2005. 390 с.
11. Бергер П. Понимание современности. Социологические исследования. 1990. № 7. С. 127–133.
12. Савельев Ю. Б. Багатомірність сучасності: соціальне включення в оцінці суспільного розвитку: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017.
13. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою: лекції на тему політики свободи у

XXI ст. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 109 с.

14. Инглхарт Р, Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: последовательность человеческого развития. Москва: Новое издательство, 2011. 464 с.

15. Inglehart R. Modernization and Post-Modernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1997. 453 p.

REFERENCES

1. STEPANENKO, V. (2015). *Civil Society: Discourse and Practices*. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 420 p. [in Ukr.]
2. PITERZE, Ya. (2008). *Globalization as Hybridization. Global Modernities*. Kyiv: Nika-Tsentr, pp. 73–105. [in Ukr.]
3. LERNER, D. (1968). *Modernization: Social Aspects. International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York: Macmillan, pp. 386–395. [in Eng.]
4. ZAPF, W. (1973). Differences in Path of Development: An Analysis for Ten Countries. *Building States and Nations: Models and Data Resources*, Vol. I. London: Sage, pp. 161–211. [in Eng.]
5. FUKUYAMA, F. (2004). *The End of History and the Last Man*. [online]. Moscow. Available at: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/6341> [Accessed 01 Oct. 2013]. [in Rus.]
6. KHABERMAS, Yu. (2002). The Relationship between the System and the World of Life under the Conditions of Late Capitalism. In: *Theoretical Sociology: An Anthology*: In 2 Vol. Moscow, pp. 353–372. [in Rus.]
7. HAIDAI, Yu. (2005). Formation of the Conceptual Foundations of the Economic Globalization Process. *Ekonomika: problemy teorii i praktyky* (Economics: Problems of Theory and Practice), Vol 1 (208). Dnipropetrovsk: DNU Press, pp. 223–235. [in Ukr.]
8. KULIDZHANISHVILI, A. (2004). Globalization and National Cultures. In: *Zb. materialiv mizhnar. sympoziumu, 19–20 travnia* (Collected Proceedings of the International Symposium. May 2004). Vol. 2. Saint Petersburg, pp. 142–154. [in Ukr.]
9. GIDDENS, E. (2003). *The Structure of the Society: An Essay on the Theory of Structuring*. Moscow: Akademicheskii proekt, 235 p. [in Rus.]
10. BAUMAN, Z. (2005). *Individualized Society*. Moscow: Logos, 390 p. [in Rus.]
11. BERGER, P. (1990). Understanding the Modernity. *Sotsiologicheskoye issledovaniya* (Sociological Studies), (7), pp. 127–133. [in Rus.]
12. SAVELIEV, Yu. (2017). *Multi-dimensional Modernity: Social Inclusion in the Assessment of Social Development: A Monograph*. Kyiv: Kyivskiy universytet. [in Ukr.]
13. DARENDORF, R. (2006). *Searching for a New System: Lectures on Freedom Policy in the 21st Century*. Kyiv: Kiyv-Mohyla Academy, 109 p. [in Ukr.]
14. INGLKHART, R., VELTSEL, K. (2011). *Modernization, Cultural Changes, and Democracy: The Sequence of Human Development*. Moscow: Novoye izdatelstvo, 464 p. [in Rus.]
15. INGELHART, R. (1997). *Modernization and Post-Modernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 453 p. [in Eng.]